

còn thấp hơn mức của năm 1914, một thực tế được ghi chép rất rõ ràng trong cuốn sách của Manya Gordon, *Workers Before and After Lenin* (Công nhân trước và sau thời Lenin). Ilya Ehrenburg, trong cuốn hồi ký mới xuất bản gần đây của mình, cho chúng ta biết rằng vào đầu những năm 1950, số lượng gia súc ở Liên Xô còn ít hơn so với ở chính lãnh thổ đó vào năm 1916. Tình trạng này vẫn chưa thay đổi nhiều kể từ đó.

Không nghi ngờ gì rằng một số khía cạnh của chế độ đế quốc đã không cải thiện nhiều ngay cả sau năm 1905. Đã có sự phân biệt đối xử chống lại người Công giáo (nhưng không chống lại người Luther) ở các cấp cao trong bộ máy hành chính, nhưng đây cũng là trường hợp xảy ra ở Scandinavia. Dòng Tên bị đặt ngoài vòng pháp luật, nhưng họ vẫn bị như vậy ở Thụy Sĩ. Người Do Thái không được cư trú ở các tỉnh phía Bắc và phía Đông trừ khi họ có bằng đại học hoặc là "thương nhân hạng nhất". (Những hạn chế này được bãi bỏ đối với những người cải sang Cơ Đốc giáo: Sự phân biệt đối xử thuần túy mang tính tôn giáo, không phải dân tộc hay chủng tộc.) Chỉ một tỷ lệ phần trăm nhất định sinh viên đại học có thể theo tín ngưỡng Do Thái, nhưng hạn ngạch tỷ lệ (*numerus clausus*) kiểu này không phải là điều xa lạ ở các trường đại học Mỹ, đặc biệt là tại các trường y vốn tự hào về "chủ nghĩa tự do" của mình.

Trong giáo dục đại học dành cho nữ giới, nước Nga cũ cũng là một quốc gia tiên phong. Đây là trung tâm văn học dẫn đầu châu Âu trước Thế chiến I và sở hữu một số cuốn sách giáo khoa tốt nhất lục địa. Các trường đại học của nước này cũng tốt như bất kỳ trường nào ở thế giới phương Tây. Tầng lớp tri thức (*intelligentsiya* – một từ tiếng Nga!) của nó có lẽ còn mơ hồ, nhưng về sự phong phú và đa dạng của các ý tưởng thì không nơi nào sánh bằng.

Tuy nhiên, điều này dẫn chúng ta đến **vấn đề thứ ba**: Làm thế nào mà chủ nghĩa cộng sản lại có thể khuất phục được quốc gia vĩ đại đó? Rõ ràng sự hỗn loạn sau cuộc chiến thất bại đã tạo tiền đề cho cuộc Cách mạng vốn không phải do giai cấp vô sản công nghiệp thực hiện. Hầu như không có công nhân nào trong số những người lãnh đạo Đảng Lao động Dân chủ Xã hội Nga. Và khi vào năm 1903, tại đại hội ở London của đảng lúc bấy giờ còn bất hợp pháp này, đa số đã bỏ phiếu cho một chương trình cấp tiến trong khi thiểu số vẫn bám lấy các yêu cầu ôn hòa hơn, một sự ly khai thực sự đã diễn ra. Những người *bolsheviki* (phe đa số, những người theo chủ nghĩa tối đa) đối lập với những người *mensheviki* (phe thiểu số, những người theo chủ nghĩa tối thiểu), mặc dù cả hai vẫn tự gọi mình là những người Dân chủ Xã hội: Chỉ có những người Bolshevik ưa chuộng nhãn hiệu Cộng sản mà họ đã sử dụng chính thức từ năm 1918.